

Özet

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Kazak toplumu Rönesans tarzında modernize edildi ve değişim yaşadı. Sömürge politikasının etkilerini yaşayan halk, milli mücadelede, dilinin, dininin ve kimliğinin korunmasına karşı greve gitti. Kazak dili, yazın, kültür ve bilim dili haline geldi. Kazak gazeteciliğinin sanatsal dili, Kazak basın ve yayınında kendisini buldu. Alaş aydınları olarak adlandırılan bir grup eğitilmiş insan, kültürel yenilenme ve manevi olgunluk yolunda yeni bir Kazak toplumunun oluşumu için çok fazla çaba sarf etti.

Kazak Türklerinin ruhani lideri, milletin hocası, asrın aydını Ahmet Baytursunoğlu, birçok ilmi esere imzasını atmış bir yazardır. Kazak dil biliminin ve edebiyat araştırmalarının temellerini atan büyük bir bilim adamıdır.

Ahmet Baytursunoğlu, milli kurtuluş hareketi ideolojisinin sistematik işleyişine büyük katkı sağlayan "anavatan savaşçısı"dır. Milli mücadele yıllarında kalemi ve bilgisi ile Kazak memleketine hizmet etmiş eşsiz bir şahsiyettir. Prof. Baytursunoğlu, Kazak alfabesini ve yazısını yaratan büyük bir dilbilimcidir. O, edebi çalışmaların, kültürel çalışmaların, gazeteciliğin gelişimi için eşsiz bir azimle çalışan büyük bir bilgidir.

Stalin'in terörist baskısının kurbanı olan Ahmet Baytursunoğlu'nun edebi ve bilimsel mirasını tanımak ve incelemek, Türk bilim araştırmaları için gerekli hale gelmiştir. Türkolojiye, Türk dünyasının entegrasyonunun gelişmesine yaptığı katkılar, farklı bilim dallarında farklı açılardan ele alınmalı, kapsamlı bir şekilde incelenmeli ve farklılaştırılmalıdır.

Ahmet Baytursunoğlu'nun değerli eserlerinden biri de 1926'da yayınlanan "Edebiyet Tanıtık" (Edebiyat Teorisi) adlı bilimsel araştırma çalışmasıdır. Bu eser, Kazak edebiyat araştırmaları tarihinde edebi meseleler üzerine yazılmış ilk teorik mesleki çalışmadır. Kurmacanın bilimsel anlayışı ve teorik anlamı kapsamlı bir şekilde ortaya konmuş ve eser günlük hayattan örnekler kullanılarak yazılmıştır.

Makale, bir Kazak bilim adamının edebiyat türlerini sınıflandırmasını ele almaktadır. Şiirsel sorunların sistemleştirilmesinin tarihi de ayırt edilecektir.

Araştırmanın görevi, Ahmet Baytursunoğlu'nun edebi yönünü ve teorik sonuçlarını güncel bir şekilde değerlendirmektir. Ayrıca edebiyat kuramının sorunları da ele alınacaktır. Günümüz edebî türlerinin dönüşümsel değişimi incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Baytursunoğlu, edebiyat teorisi, edebi türlerin tanımı

Giriş

20. yüzyılın başlarında Türkistan Türkleri toplumunda bir uyanış dönemi başlamıştır. Uzun bir süre Çarlık Rus makamlarının emperyal sömürge politikasının tuzağına düşen Türk halkı, özgürlük mücadelesi başlatmıştır. Türkistan bozkırındaki modernleşme hareketlerinden biri de «Alaş» milli kurtuluş hareketidir. Bu hareket, Haziran 1905'te Koyandı fuarında tüm Kazak aydınları tarafından imzalanan ve protesto edilen "Karkaralı Dilekçesi"nin yazılmasıyla siyasi bir hareket haline gelmiştir.

Aydınlar, Rus çarına toprak, dil, din, eğitim, değer vergisinden muafiyet, Müslüman özgürlüğü ile ilgili sorunları içeren bir belge gönderdi. Hukuki ve siyasi direniş manifestosu olarak kabul edilen belgeyi 12.747 kişi imzaladı. Böyle bir direniş belgesi, Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursunoğlu ve Yakup Akbayoğlu liderliğindeki eğitilmiş ve zeki Kazak vatandaşlar tarafından hazırlandı ve düzenlendi.

²⁷ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalı, Ankara/Türkiye, toktarbay.eldos@gmail.com ORCID: 0000-0003-0346-2246

Daha önce öğretmenlik yapan şair ve yazar Ahmet Baytursunoğlu, siyasi arenaya girerek Kazak Türklerinin milli kimliğinin korunması, toprak bütünlüğü ve vatanın özgürlüğü için siyasi mücadeleye katıldı.

Ahmet Baytursunoğlu, 1912'de Arap alfabesine dayalı ilk Kazak alfabesinin yaratıcısı ve yazıyı yeniden şekillendiren büyük bir düşündürdür. Alaş hareketinin ruhani lideri haline gelen Ahmet Baytursunoğlu, Kazak bozkırında İsmail Gaspıralı'nın modernist fikrini geliştirmek için her türlü çabayı gösterdi ve yeni Ceditçilik okulları açtı.

1913-1918 yıllarında Ahmet Baytursunoğlu önderliğinde «Kazak» gazetesi yayınlanarak Kazak toplumunun tüm sorunlarını gündeme getirdi ve okuma yazma bilmeyen nüfusu aydınlatarak bir kültür toplumu oluşturuldu.

1917 Şubat devriminde devrimciler Rus çarını devirip 300 yıllık Romanov imparatorluğunun sonunu getirdi. Devamında ise Kazak aydınları, Türkistan topraklarında Alaş ve Türkistan özerkliklerini ilan ettiler. Yeni bir Kazak hükümeti kuruldu. Alaş Milli Cumhuriyeti Hükümeti Eğitim Komisyonu üyesi olan Ahmet Baytursunoğlu, yeni devletin anayasal önkoşullarını ve gerekçesini hazırladı.

1921'de Türkistan bozkırındaki Alaş ve Türkistan devletleri yıkıldı ve Bolşevikler burada zorla Sovyet iktidarını kurdular. Sovyet iktidarının kuruluşunun ilk yıllarında, Ahmet Baytursunoğlu, Sovyet Kazakistanı'nın ilk Eğitim Bakanı olarak görev yaptı. Eski Alaş hareketine mensup aydınları toplayarak bir eğitim merkezi kurdu. Eğitim merkezinde Kazak toplumu için gerekli görülen ders kitapları, el kitapları ve metodolojik talimatlar yazıldı. Ahmet Baytursunoğlu, söz konusu programın projesini oluşturdu. Kazak, Özbek, Kırgız, Karakalpak aydınları da dahil olmak üzere 20. yüzyılın başlarındaki tüm Türkistan eğitimcileri onu bir öğretmen olarak gördü ve ona saygı duydu.

Sovyet Kazakistanı'nın ilk yıllarında milli bilim

1921-1929'da Alaş aydınları Sovyet rejiminde eğitimci, öğretmen, gazeteci ve editör olarak çalıştı. Ancak eskisi gibi siyasi faaliyette bulunmaları yasaktı. Kazak milliyetçiliğinin ruhani lideri ve ideoloğu olarak tanınan Ahmet Baytursunoğlu, öğrencilerini ve diğer eğitimcileri, şairleri ve yazarları farklı yerlere yönlendirerek onları Taşkent, Kızılorda, Almatı, Orynbör şehirlerine dağıttı. Her biri farklı şehirlerde yaşadı ve Kazakça ders kitapları yazmaya başladı. Aslında kısa sürede Kazak eğitimciler bir çok sorunu çözmeyi başarmıştı.

Alaş hareketinin Kazak milletini uyandırma ve aydınlatma çalışmalarının meyveleri arasında milletin alimleri tarafından yazılan ders kitaplarını ve el kitaplarını not etmek önemlidir. Her çağda milletin manevi uyanışının okuryazarlık, eğitim ve öğrenim olduğunu anlayan Alaş liderleri ve bilginleri, zorlu bir tarihsel dönemde eğitim eserlerini tanıtmak, tercüme etmek ve ardından bir ders kitabı hazırlamak için yola çıktılar. Kazak aydınlarının zor zamanlarda Alaş ve okul ders kitapları konusundaki sıkı çalışmalarının pratik önemi ve örneğinin günümüz toplumu için de önemli olduğunu görüyoruz²⁸.

Seçkin Kazak eğitimci İbrahim Altınсарın'ın XIX. yüzyılda Kiril alfabesiyle yayımladığı "Kazak antolojisi", millet tarihindeki ilk eğitim eseri olarak kabul edilir. Örneğin, L.Tolstoy'un "Alfabe ve ders kitabı", D.Tikhomirov'un "Basit dilbilgisi dersi", K.Ushinsky'nin "Çocuk dünyası", Kazak çocuklarına ders kitabı olarak sunuldu.

Alaş ve okul ders kitapları konusu, Alaş alimlerinin ve gazetecilerin makale ve araştırmalarında etraflıca ele alındı. Ayrıca Alaş terminolojisi üzerine bir dizi araştırma yazısı yazıldı. Burada Alaş alimlerinin ders kitabı yazma tarihi, özellikle terminoloji kısmı ayrıntılı olarak ele alındı. Ders kitaplarının çoğu 1911 ile Alaş'ın zulme uğradığı 1930'ların sonları arasında yazıldı.

31 Ocak 1921'de Kazakistan Cumhuriyeti Halk Eğitim Komiseri Ahmet Baytursunoğlu'un başkanlığında Orenburg'da Kazak aydınları toplantısı yapıldı. Toplantıda tartışılan ana konu, 1. ve 2. nesil okullar için ders kitaplarının hazırlanmasıydı. Toplantıya Ahmet Baytursunoğlu,

²⁸ Galiev V. (2001), Verny'deki Türk Kütüphanesi, s. 287

Eldes Omaroğlu, Hayreddin Bolganbayoğlu, Smagul Saduakasoğlu, Fayzolla Galımcanoğlu, Biahmet Sarsenoğlu, Jüsipbek Aymautoğlu, Saduakas Seifulin, Alihan Bökeyhan ve diğerleri katılacaktı. Sonuç olarak, ismi geçen vatandaşlar belirli disiplinlerde ders kitaplarının hazırlanmasına ivedilikle dahil oldu: Aritmetik – Mannan Turganbayoğlu, Geometri – Biahmet Sarsenoğlu, Doğa bilimleri – Eldes Omaroğlu, Koşke Kemengeroğlu, Fizik – Fayzolla Galımcanov, Coğrafya – Alikan Bökeyhan, Kazak tarihi – Magcan Jumabay, Genel tarih – Hayridin Bolganbay, Okulda Hijyen – Jumagali Tleulin, Cebir (ilköğretim) – Eldes Omaroğlu, Pedagoji – Magcan Cumabay, Didaktik – Jüsipbek Aymautoğlu, Okuyucu – Saduakas Seyfulin, Kazak dilinin durumu – Ahmet Baytursunoğlu. Kazak bilim adamları kısa sürede halk eğitimi alanında en önemli konulardan biri olan ders kitaplarını ve el kitaplarını yazarak boşlukları doldurmuşlardır. Görünüşe göre, o dönemde toplumda ders kitabı sıkıntısı vardı. Gençler de kitaplara büyük talep gösteriyordu.²⁹

Milletin hocası Ahmet Baytursunoğlu, okullara ders kitapları yazmak, ders kitaplarını düzenlemek gibi işlerin başındaydı. Dilbilim, edebiyat, Türkçe çalışmaları da dahil olmak üzere ulusal sosyal bilimlerin ve beşeri bilimlerin temellerini attı ve gelecekteki Kazak biliminin gelişimine ölçülemez bir katkı sağladı. Bilimsel ve metodolojik çalışmalarıyla Kazaklar arasında eğitim çalışmaları yürüten ve öğrenciler yetiştiren Ahmet Baytursunoğlu, uzun zamandan beri totaliter sistemin masum bir kurbanı olmuştur. Tarihsel veriler, Kazak aydınlarının ders kitaplarını yazıp tercüme etmeleri ve 1921 yılının 1 Haziranına kadar bitirmeleri gerektiğini, kitapların bir sonraki eğitim yılının başında hazır olması gerektiğini ve onları hazırlayan vatandaşların ayda iki kez bir araya gelerek ders kitaplarını rapor etmeleri gerektiğini göstermektedir.

Kazak dilbilimi tarihindeki ilk bilimsel ve eğitici eser Ahmet Baytursunoğlu'nun "Dil bir araçtır" (Til-kural) kitabı 1914'te Orenburg'da yayınlandı. Eserin "Söz başı" başlıklı giriş kısmında, Kazak dilinin özellikleri ve Türk dillerinin ayrılmaz bir parçası olduğu şöyle anlatılmaktadır: "Kazak dili, Türk dilinin bir koludur. Dünya dili üçe ayrılır: 1) kök dil, 2) birleşik dil, 3) koparmalı dil. Kazak dilimiz, Türk dilinin bir dalı olduğu için birleşiktir. Ayrıca, Ahmet Baytursunoğlu, milli edebiyat biliminin kurucusudur. Bilim adamının "Edebiyata Giriş" araştırmasında Kazak edebiyat tarihi iki ana döneme ayrılmıştır: 1) Dinler dönemi; 2) Eleştiri çağı. Ulusal edebiyatımızın evrimsel gelişimini, sanatsal ve tür özelliklerini, bilişsel ve estetik özelliklerini tam olarak açıklamaya da, böyle bir ikiye bölünmeyi bu alandaki ilk deneyim, gelecekteki araştırmalar için bir rehber olarak görüyoruz.

Ahmet Baytursunoğlu'nun yetenekli bir öğrencisi olan yazar Abdulla Baitasoğlu aktivist hocasıyla birlikte zulme uğrayan ve Arkhangelsk'e sürülen, Kazakistan'daki eğitim dilinin ulusun dili olması gerektiği görüşündeydi. Alaş yazarı: "Eğitim dili söz konusu olduğunda çok inatçı olmamalıyız, modern yaşamı ve ihtiyaçları dikkate almalıyız. Eğitim diliyle ilgili bir hedefimiz ve bir hayalimiz olmalı. Hayalimiz eğitim dilini milletin dili yapmaktır! Bu mottoyu uzun zamandır söylüyoruz. Bu slogan hala bizim sloganımız. Bu, hükümetin milletin okullarıyla ilgili sloganıdır" diye yazdı³⁰.

Alaş bilim adamı Koşke Kemengeroğlu, "Eğitim hangi dilde olmalı?" isimli 1927'de "Enbekşi Kazak"da yayınlanan bir makalesinde, bugün hala geçerli olan güncel bir konuyu gündeme getirdi: "Orta öğretim dili Rusça ise, asla yeterli öğretmenimiz olmayacak. Milli okullar olmayacak, milli kültür olmayacak. Diğer Türk milletleri orta öğretimi kendi dillerinde yürütürken Kazakların kendi başlarına nefes almaları mantık dışıdır. Orta öğretim Rusça ise, Kazakça kitap yayınlamaya gerek kalmayacak. Ders kitapları Kazakçaya çevrilemez" dedi.³¹

Zor bir tarihsel dönemde, Alihan Bökeyhan (astronomi, dünya inşaatı, tarım), Ahmet Baytursunoğlu (dilbilim, edebiyat eleştirisi), Miryakup Dulatoğlu (muhasebe aracı), Jüsipbek Aymautoğlu (psikoloji), Hael Dosmuhamedoğlu (doğa bilimleri, biyoloji, fauna), Alimhan Ermekeoğlu (matematik), Eldes Omaroğlu (dilbilim, matematik, metodoloji, fizik), Moldagali

²⁹ Kamzabekoğlu, D. (2021), Türkistan alkasy, s.150-151

³⁰ Kamzabekoğlu, D. (2021), a.g.m, s.167

³¹ Kamzabekoğlu, D. (2021), a.g.m, s.179

Joldıbayoğlu (dilbilim), Sultanbek Kocanoğlu (matematik), Magcan Jumabayoğlu (pedagoji), Jumahan Kuderov (tarih, botanik, tarım), Telcan Şonanoğlu (tarih), Koşke Kemengerov (tarih, dilbilim, tarım, kimya), Muhtar Auezoğlu (edebiyat, doğa), Abdulla Baytasov (hayvan dünyası), Mirzagali Esbologlu (kültür), Jiengali Tleulin (tıp), Biahmet Sarsenov (fizik), Hayreddin Bolganbayoğlu (tarih), Smagul Saduakasoğlu (tarih, edebiyat) gibi diğer aydınların ders kitaplarının hazırlanmasına ilişkin kararnameleleri meyvelerini vermeye başladı.³²

Kazak bilim adamları ayrıca laik eğitim ve dünya medeniyeti arayışına odaklandılar. Alfabe, dilin ses sistemi, edebi miras konularında yapıcı önerilerde bulunularak uygulamaya konuldu. Alaş alimleri siyasi mücadeleye katıldılar, ilk milli yayınları, sosyal bilimler, laik disiplinler üzerine ders kitapları ve öğretim materyalleri yazdılar. Onlarca yıl zulme uğramasına rağmen, en değerli eserleri Kazak biliminin temeli olmaya devam etmektedir. Böylece Kazak dilinin bilim dili olabileceğini kanıtladılar, yerli metodolojide, genel olarak pedagojide, bilimin birçok alanında milli dilde ilk terim modellerini yarattılar. Alaş döneminden önce sadece konuşma ve edebi dil olarak hizmet veren Kazak dili, şimdi basının dili, resmi belgelerin dili ve bilim dili haline geldi. Kazak dilinde bilimsel eserler, ders kitapları yazıldı ve işlevsel hizmetlerinin kapsamı genişletildi.

Alaş aktivistlerinin ders kitaplarının hazırlanmasındaki sıkı çalışmasının pratik ve ahlaki bir değeri olduğunu farkındayız. Bu bağlamda, aşağıdaki sonuçları çıkarmak istiyoruz: XIX. yüzyılın sonundan itibaren Alaş yazarları, Rus bilim adamlarının eğitim ve metodolojik çalışmalarını milletin çıkarları doğrultusunda teşvik etmekte, Kazak milletin eğitimini talep etmektedir. Yirminci yüzyılın başlarında, "Peygamber Devri", "Alfabe", "Ders Kitabı", "Muhasebe" gibi yeni müfredata uygun dini ve eğitici nitelikte eğitim ve metodolojik eserler yazıldı. Alaş'ın ruhani lideri Ahmet Baytursunov, yüzyılın yirmili yıllarının başından beri okulun ve yazarların ders kitaplarının ve el kitaplarının çevirisini organize etti. Birçoğu Alaş aktivistlerinin zulmünden önce yayımlandı.

Edebi tür ve türlerin sınıflandırılması sorunu

Büyük bir bilim adamının kaleminden çıkan «Edebiyet Tanıtık» (Edebiyat Teorisi) değerli bir monografi eseridir. Bu, Kazak edebiyat bilimi tarihindeki ilk çalışmadır.

Bir bilim adamı-teorisyen, estetisyen-eleştirmen kişiliğini tanımlayan Ahmet Baytursunov'un karmaşık, kapsamlı, yenilikçi eseri, 1926'da Taşkent'te «Edebiyet Tanıtık» ("Teoriya slovestnosti") adı altında yayınlandı. Kazak ulusal edebiyat araştırmalarının bilimsel temeli, metodolojik kanalları, terimleri ve kategorileri tamamen bu kitapta oluşturulmuştur.

Bugüne kadar, edebiyatı türlere ayırmanın en az üç ana ilkesi bilinmektedir. Bilim adamları, tür cinsleri konusunda ilk olarak Aristoteles'in "Poetika"sına güvenirler. Antik Yunan filozofunun çalışmalarında epik, lirik ve drama ayrı ayrı ayırt edilir. Aristotele bu destana, lirik, drama adını vermemiştir çünkü çağımızdan önceki üçüncü yüzyılda birçok edebiyat terimi oluşmamıştır.³³

Antik Yunan bilginleri Platon ve Aristoteles ile başlayan ve o zamandan beri klasisizmin normatif poetikası ile devam eden hayatı ve doğayı taklit eden sanat kavramı, XVIII-XIX yüzyıllarda, özellikle klasik Alman felsefesinin temsilcileri tarafından değiştirildi. Kant ve Hegel'in estetik görüşlerinde sanatın, bireyin öznel yaratıcı yeteneğinden doğduğu sonucu yaygınlaşmıştır. Bu tür görüşlerin evrimi, Ahmet Baytursunov'un edebi ve teorik bilgisinin özelliğiydi.

Ahmet Baytursunov, iç ve dış kavramlarını kullanarak edebiyatın kökenlerini anlattı ve melodi, ritim ve argüman üzerine düşüncelerini detaylandırdı.

Ahmet Baytursunov teorik çalışmasında, sanat eserinin dili, üslubu ve kompozisyon yapısı hakkında da değerli düşüncelerini dile getirdi. Örneğin, edebiyatı sözlü ve yazılı edebiyat olarak

³² Toktarbay, Y. (2019), Janık saule s.63

³³ Baytursunov, A. (2007), Edebiyet Tanıtık, s. 159.

ikiye ayırdı. Sözlü edebiyat, halkın folklorik mirasını, sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan sözcükleri ve örnekleri yansıtır. Aristoteles'e göre yazılı edebiyat ise üç gruba ayrılır.

Baytursunoğlu,, tüm edebiyat türleri ve sanatsal araçlarla ilgili Avrupa Rus edebi çalışmalarının kavram, terim ve kategorilerine tamamen Kazakça bir alternatif buldu. Basında, yayımlarda, ders kitaplarında ve radyo-televizyonda, dilin saflığı, netliği, doğruluğu ve belirginliğini savundu. İçerik olarak, vurgulama, tanımlama, benzetme, değiştirme, tasvir etme, taklit etme, abartma gibi anlatım tekniklerini edebiyata kazandırdı. Artık basında yaygın ve serbestçe kullanılan ithaf (tahsisat ithaf, jarlai ithaf, zarlai ithaf), tekrar, ölçekleme, geliştirme, hızlandırma, düğümleme, katlama gibi kavramları ilk sıralayanın Ahmet Baytursunoğlu olduğunu söylemek tarihi bir adalettir.

Kısacası, «Edebiyet Tanıtıkış» kitabındaki terim, kavram ve kategorinin edebi dilimize ve bilimsel koleksiyonumuza, doğru zamanda girdiğini söyleyerek, bu eserin büyük hazineler ve hala estetiğimizi zenginleştirebilecek büyük bir ustalık içerdiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle, Kazak edebi araştırmalarının kurucusu ve ilk edebiyat teorisini yazan bilim adamının Ahmet Baytursunoğlu olduğunu kabul etmemek hakikate haksızlık olur.

«Edebiyet Tanıtıkış», Ahmet Baytursunoğlu'un estetik-felsefi bilgisinin, edebi yaklaşımının ve eleştirel yüzünün sistematik bir incelemesi, geleceğe hizmet edecek ve ifade edilen fikirlerin derinliği ve doğruluğu nedeniyle önemini asla kaybetmeyecek değerli bir eserdir. Günümüzde ulusal edebiyat çalışmaları Kazak filolojisi bilimi tarafından kullanılan ana terim, kategori ve kavramların en doğru, derli toplu ve optimal Kazakça karşılıklarının çoğunun ilk kez bu çalışmada oluşturulduğunu ortaya koymanın zamanı gelmiştir. Aynı zamanda Ahmet Baytursunoğlu, dil açısından olduğu kadar edebiyat çalışmaları, sanat çalışmaları, folklor çalışmaları açısından da bir dehadır.

Edebiyat teorisi kitabında önemli bir konu, nesir türünün sınıflandırılmasıdır. Kazak bilim adamı nesir türünü kısa öykü, orta düzey öykü ve büyük ölçekli öykü olarak ikiye ayırır. Günümüz terminolojisinde kısa hikaye-hikaye, orta hikaye-roman ve uzun hikaye-romandır. Araştırmacı, roman kavramının henüz oluşturulduğu bir dönemde terimi kullanarak roman türü kavramını tanımlamıştır.

Rus edebiyat uzmanları, roman türü kavramına ilişkin konuları ancak 1929'dan sonra tanımladı ve tartıştı. Ancak o yıllarda Kazak profesörü hapsedildi ve Stalin rejiminin şiddetine maruz kaldı. O dönemde yazarın edebiyat teorisi üzerine çalışmalarını okumak, araştırmak ve tanıtmak yasaktı.

Şu anda Kazak edebiyatı teorisi kitabının sadece bir monografisi, yani araştırma bölümü olarak kabul edilen 1. cildi bulunmaktadır. Ne yazık ki kitabın uygulamalı alıştırma bölümü olarak adlandırılan 2. cildi henüz bulunamadı.

«Edebiyet Tanıtıkış»'ın özel bilimsel değerlerinden biri de Kazak şiirinin yapısı, heceleri, kıtaları, ritimleri, dalgaları, akımları, bölümleri, dönemleri, yerleri, akorları, dizeleri ve bölümleri keşfetmesidir. Ahmet Baytursunoğlu, Kazak şiirinin ana yapısını her düzeyde şema ve kalıplarla göstermiştir.

Kazak profesörünün sanatsal edebi eserlerinin türlere göre bölünmesi ve sınıflandırılması da dahil olmak üzere edebi çalışmalarındaki görüşleri zamanla bilimsel bir kavram haline gelen değerli bir sonuç olarak kabul edildi.

Modern Kazak edebiyatının gelişme eğilimine dikkat edersek, edebi türlerin dönüşümünü gözlemleyebiliriz. Örneğin roman içinde roman-fantezi, roman-yorum, roman-deneme, roman-gerilim vb. modern çağda yazılan eserlerin muhtevassından ve biçiminden farklı türler olduğunu görebiliriz.

Kazak edebi çalışmaları biliminde türler teorisi, şiir, nesir, drama olarak sınıflandırıldı ve oluşturuldu. Teori Kazak yazarların eserlerine dayanarak gösterildi. Bu, 20. yüzyılın başlarında bilimsel düşüncenin gelişme başarısı sayılabilecek bir olaydır.

Сонuç

1929'da Stalin, güvenilmeyen kişileri parti saflarından kovma ve toplumu karşı-devrimcilerden temizleme görevini üstlendi. Stalin'in emrine göre, Prof. Ahmet Baytursunoğlu da sosyalist sisteme muhalif olduğu gerekçesiyle tutuklandı.

Evet, Ahmet Baytursunoğlu Stalin tarafından tutuklandıktan sonra yaratıcı mirasının kullanımı yasaklandı. Bilimsel konsepti, teorik mantığı, sanatsal ve edebi eserlerin analiz özelliği uzun süre kullanım dışı kaldı.

Ahmet Baytursunoğlu'nun adı ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeniden canlandırıldı. Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilanından sonra milli öğretmen Ahmet Baytursunoğlu'nun yaratıcı mirası edebi ve bilimsel hayatımıza geri döndü.

Özetlemek gerekirse, öncelikle Prof. Ahmet Baytursunoğlu'nun Kazak edebi çalışmaları biliminde kurgu türünün tanımını yazdığı, terminolojik anlamını açıkladığı ve her kavrama Kazakça isimler verdiği doğrudur. İkincisi, bu monografî, Orta Asya'da edebi çalışmalar alanında yazılmış ilk bilimsel eserdir. Üçüncüsü, bilim adamı ve teorisyen Ahmet Baytursunoğlu'nun «Edebiyet Tanıtıkış» (Edebiyat Teorisi)" monografisi, dünya edebiyat çalışmaları bilimine eklenen bir hazinedir.

КАЙНАҚЧА

Baytursunoglu Ahmet, Edebiyet Tanıtıkış, Almatı, 2007.

Galiev Vill, Verny'deki Türk Kütüphanesi, Kazak Milli Kütüphane Yayınları, Almatı, 2001.

Kamzabekoğlu Dihan, Türkistan alkasy, Nursultan, 2021.

Toktarbay Yeldos. Jarık saule, Almatı, 2019.

ТАТАР ТІЛІНІҢ ГРАММАТИКАСЫНЫҢ ҚЫСҚАША ТАРИХЫ

*Жалмаханов Ш.Ш.
фил.ғ.д., профессоры
қазақ тіл білімі кафедрасы,
Әбжәмиева Ж.М
I курс магистранты
Академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ
Қарағанды қ. Қазақстан*

Татар тілінің Ресейде ресми зерттелуі XVIII ғасырдың ортасына жатады. Татар тілі XVII- XVIII ғғ. және XIX ғасырдың I жартысында 1) ел ішінде де, ел сыртында да екінші мемлекеттік тіл қызметін атқарды, 2) сондықтан шенеуніктер татар тілін игеруге мәжбүр болды, 3) татар тілін білетін мамандар дайындау қажеттілігі әрі қарай христианизациялау саясатының жалғасы болды, 4) осы мақсатта XVIII ғасырдың ортасынан бастап түрлі мектептерде, гимназияларда, семинарияларда, кейінірек университеттерде татар тілі оқытыла бастады. Орыс тілді оқушыларға татар тілін оқыту мақсатындағы көптеген грамматикалар, өздігінен оқып-үйрену оқулықтары, сөздіктер басылып шықты. Алғашқы оқулықтар орыс грамматикасы үлгілерінде құрастырылды (еуропалық, жекелей айтқанда, латын және грек грамматикаларының көптеген жетістіктері алынған, әсіресе М.В.Ломоносовтың «Российская грамматикасы»). Қазан университетінің ашылуы, онда Қазан лингвистикалық мектебінің құрылуы, татар тілінің грамматикалық құрылысының ғылыми сипатта жазылды.

XIX ғасырдың соңында татарлардың ұлттық санасының өсуіне байланысты татар тілі мектептер мен медреселерде оқытыла бастады. Олардың практикалық мақсаты жазбаша және ауызша сөйлеудің ережелеріне оқыту, ол оқулықтар жазу барысында араб тілі грамматикасы үлгісінде жазылған болатын.